

ชีวประวัติ เจ้าพระยาศรีวิวัฒน์

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาเสวกเอก เจ้าพระยาศรีวิวัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี

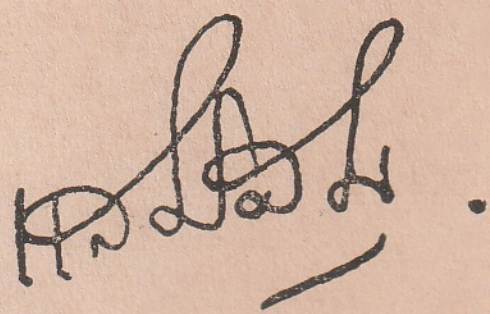
(ม.ร.ว. มุล ตารากร)

ณ สำนักหลวง วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๓

นำเรื่อง

ในโอกาสที่ไ้รับพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกเอก เจ้าพระยาจักรีพพฉมน์รัตน-
ราชโกษาธิบดี (หม่อมราชวงศ์ มวล การากร) ตามธรรมเนียม หรือควรจะเรียกว่าตาม
ประเพณีนิยมจะตองมีการเขียนประวัติของท่านผู้ล่วงลับลงไว้ด้วย ที่เขียนนี้มิใช่ประวัติ
อย่างที่ท่านกน ขาพเจ้าขอเรียกการเขียนหนังสือว่า “ชีวประวัติ” คือประวัติชีวิต ซึ่ง
ได้แบ่งออกเป็น ๓ วัย คือ ปฐมวัย มัชฌิมวัย และปัจฉิมวัย ชิวประวัติของพ่อนขาพเจ้า
ได้ฟังคำบอกเล่าจากท่านผู้ใหญ่ว่า จากพ่อ จากแม่ จากเพื่อนของพ่อ และทราบบเอง
เห็นเองบ้าง ฉะนั้นความผิดพลาดก็ย่อมตองมีบ้างเป็นธรรมดา วิญญาณของพ่อจะสถิตย์
อยู่ ณ ที่ใดก็ตาม ขอให้โปรดกรุณาประทานโทษให้แก่ลูกในส่วนบกพร่องนั้นๆ และขอให้
อนุโมทนาในส่วนพระราชกุศลทักษณานุปถัมภ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระ
พระบรมราชินีนาถ ทรงบำเพ็ญพระราชทานพระราชกุศล ราชตระกูลยศล ทรงบำเพ็ญ
ประทาน และกุศลที่ทุกท่านบำเพ็ญให้ ขอให้วิญญาณของพ่อได้ประสพสุขยิ่งขึ้นไป และ
โปรดถวายพระพรแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ราช
ตระกูลยศล และประสาธพรแด่ท่านผู้บำเพ็ญกุศลทุกท่าน ซึ่งทนายของเจ้าพระยาจักรี-
พพฉมน์รัตนราชโกษาธิบดีทุกคนได้รู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณ พระกรุณา และ
ความกรุณาเป็นอย่างยิ่ง.

๒๗ กรกฎาคม ๒๕๐๑

923.2593

7581A

2501

R02857

เลขที่๐๑.....

เลขหมู่.....

เลขทะเบียน ๐๒๙๒.....

082371

ชีวประวัติ

ของ

มหาเสวกเอก เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี
(หม่อมราชวงศ์ มูล ดารากร)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ในเจ้าจอมมารดาเพ็งใหญ่
มีพระราชโอรส ๒ พระองค์

พระองค์เจ้าชายสุริยา เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๒๓ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนา
เป็น กรมพระรามอดิศเรศ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ ต้นสกุล สุริยกุล
พระองค์เจ้าชายดารากร เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๓๕ ในรัชกาลที่ ๓ ทรง
สถาปนาเป็น กรมหมื่นศรีสุเทพ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ต้นสกุล ดารากร

หม่อมเจ้าจันทร์สุเทพ

อนึ่งทรงพระราชดำริว่า หม่อมเจ้าจันทร์ในพระอัยกาเธอ กรมหมื่นศรีสุเทพเป็น
พระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้รับราชการฉลองพระเดช
พระคุณในการช่างมามากกว่า ๓๐ ปี ส่วนการจรมทำหน้าบนพระที่นั่งจักรมหาปราสาท
ซ่อมพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน หอพระชั้นพระแท่นพระที่นั่งคชสีมมหาปราสาท เป็นต้น จน
ถึงทำพระที่นั่งทรงผนวชทวศเบญจมยุรีอยู่ในยศนี้ ส่วนราชการประจํานั้น ได้ทำอยู่ในห้อง
ช่างเขียนในพระบรมมหาราชวังเป็นนิจ ได้ฉลองพระเดชพระคุณในการช่างทั้งปวงเป็นอัน
มาก มีความอดุสหาสม่าเสมอมิได้ย่อหย่อน สมควรจะได้รับพระเกียรติยศ เชิดชูความ
ชอบในราชการ และเพื่อจะได้เป็นพระเกียรติยศ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อนุเป็น
ปฐมบรมราชาธิราช

จึงมีพระบรมราชโองการ^๑ ดำรัสสั่งให้สถาปนาหม่อมเจ้าจันทร์ขึ้นเป็นพระองค์เจ้า
ให้ม้านำหน้าพระนาม ตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า

• ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕

รักหนักแน่นในราชกิจทุกกรณกาล มิได้หวั่นไหวเพราะอคติอารมณ์ภายนอกประการ
 ไร ๆ นับว่าเป็นผู้ดำรงตนอยู่ในฐานะสมควรแก่เกียรติยศฐานันดรศักดิ์ทรงพระกรุณาชุบ
 เลี้ยงต่งแต่ยังไว้ในเวลานักเจริญวัยวุฒิมากแล้ว สมควรจะทรงยกย่องบรรดาศักดิ์พระยา
 บริบูรณ์ราชสมบัติให้สูงขึ้นกว่าแต่ก่อน เพื่อเป็นพยานแห่งการทรงไว้วางพระราชหฤทัย
 ในความสัจซื่อและความสามารถ ทรงเพอเป็นทูลเฉลิมพระเกียรติยศพระวรวงศ์เธอพระองค์
 เจ้าจันทร์เสทพไทผู้หนึ่ง

จึงมีพระบรมราชโองการมาพระบณทูลสรสถึงหน้าท้าวคำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระยา
 บริบูรณ์ราชสมบัติขึ้นเป็นเจ้าพระยา มีสมญาจารกในหริญญว่า เจ้าพระยาศรีพัฒน-
 รัตนราชโกษาธิบดี ศรีสุเทพจันทร์สกุล วรบาทมลมหาสวามภักดี อัครภักษราชคฤงคาร
 พุทธศาสนโพนฟ้าร ศราทฤทวัต คฤหปติรัตนมหัทธิกมนตรี อภัยพิริยบรากรมพาหุ
 อชฌนาม ดำรงศักดินา ๑๐๐๐๐ จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล สวัสดิ์พิพัฒน์มงคล
 อเนกสารสมบัติ บริวารสมบูรณ์ทุกประการเทอญ ฯ

ปฐมวัย

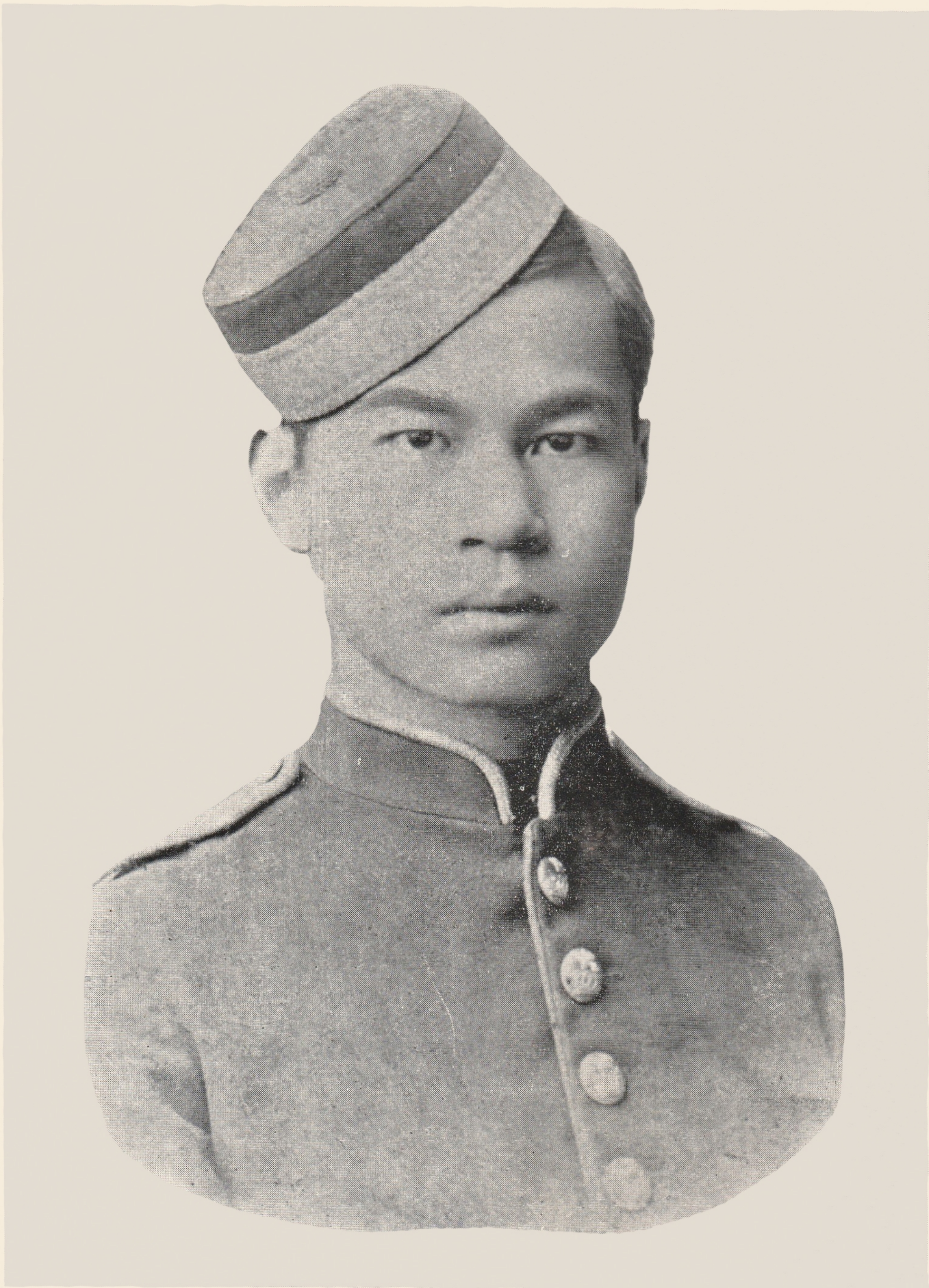
หม่อมราชวงศ์ มุล คารากร เป็นบุตรคนที่ ๔ ของพระวรวงศ์เธอชั้นหนึ่ง พระองค์
เจ้านทรสเทพ และหม่อมเวก คารากร ณ อยุธยา เกิดที่บ้านเชิงสะพานแม่น้ำครี ซึ่งใน
สมัยนั้นชาวบ้านตำบลนั้นเรียกกันว่า “วังสะพานคำ” การศึกษาในขั้นต้นของหม่อม
ราชวงศ์ มุล คารากร ได้ศึกษาอยู่ที่บ้านหรือที่สถานกวดสระเกศ ไม่ปรากฏเป็นต้นแน่ชัด
เพราะโรงเรียนในยุคนั้นยังมีไม่มากแพร่หลายอย่างเช่นปัจจุบันนี้ประการหนึ่ง ก็บอก
ประการหนึ่งก็เพราะยังเยาว์ชนม์ และมีความซุกซนอย่างที่สุด พระบิดาและหม่อมมารดา
เป็นห่วงจึงมิได้ส่งตัวไปเล่าเรียนให้ไกลบ้าน ลูกสุดท้องของบิดามารดาทุกคนให้ความรัก
ใคร่ตามใจกันอย่างไร หม่อมราชวงศ์ มุล คารากร ก็ได้รับการตามใจอย่างนั้นไม่ผิดกัน
ในสมัยเด็กนั้นมพชายซึ่งเป็นหม่อมราชวงศ์รัชกาลเดียวกันร่วมอยู่ด้วยคนหนึ่ง จะอยู่บ้าน
เดียวกันหรือไม่ ไม่ทราบชัด ปรากฏแต่ว่าเมื่อยังเยาว์อยู่ทั้งสองมีความสนิทสนมรักใคร่
กัน ก็จะร่วมพระบิดามารดาเดียวกัน ท่านผู้นั้นคือ เจ้าพระยาอภัยราชามหายศธรรมา
(หม่อมราชวงศ์ ลข สัทคันธ์) บุตรหม่อมเจ้านาคา สัทคันธ์ การทกลาวนามของท่านผู้น
ซึ่งมิใช่เป็นพ้องร่วมพระบิดามารดาเดียวกันลงในหนังสือพระประวัติเล่มนั้นนั้น ก็เพราะแต่
กาลก่อนพ่อเคยเล่าให้ฟังถึงความสัมพันธ์เมื่อครั้งยังเยาว์มาด้วยกัน ท่านเป็นคนมีนิสัย
รักสนุกเช่นเดียวกัน แต่มีอาวุโสกว่าพ่อ พ่อเรียกท่านว่า “พี่เขยว” จะเป็นนามแฝงที่
ตั้งให้เองหรืออย่างไรไม่ทราบชัด ในเวลาเข้าทกว้นหม่อมมารดาจะต้องจ่ายเบยเบยเงิน
ละหนึ่งไฟหรือสองไฟ เพื่อชอชนมรับประทานในเวลากลางวันทั้งสองคน แต่ปรากฏว่า
หม่อมราชวงศ์ทั้งสองหาได้นำเงินนั้นไปชอชนมไม่ กลับนำไปเล่นโปและเล่นถั่ว ซึ่งใน
สมัยนั้นมีโรงบ่อนอยู่ทั่วไป วันใดโชคดีได้เงินมามาก ขากลับก็แะชอเบยบ้าง โกว้าง
และขนมบ้างเพื่อนำมาฝากหม่อมมารดา ถ้าวันใดโชคไม่อำนวยก็เที่ยวหยิบยืมเงินจาก
พวกข้าหลวงในวัง หรือถ้าไม่พบตัวข้าหลวงก็หยิบไปจัดการเองโดยผลการเพื่อนำไปเสยง
โชคแก่ตัว ถ้าโชคดีก็นำสิ่งของนั้นมาใช้คืนให้ แต่ถ้าโชคไม่ช่วยก็เป็นอันสูญเปล่ากัน
ไป การกระทำอันไรเคียงสาชณะที่ยังเยาว์เพื่อความสนุกสนาน พ่อมาได้ส่านกเมื่อเคยโตขึ้น

และก็ได้กระทำความดีโดย บำเพ็ญกุศลทุก วิถีทางเพื่อที่จะเป็นเครื่องแบ่งเบาการกระทำผิด
เมื่อครั้งยังเยาวชนมนนให้น้อยลงไป

พุดถึงความซกซนของพ่อ พ่อเคยเล่าให้ฟังว่า คราวหนึ่งไปหาท่านอาจารย์ทวด
สระเกศพร้อมภรรยาไปเยี่ยมคุณพ่อ เพื่อจะขอหอย ท่านอาจารย์บอกว่า ถ้าจะให้แถมหอย
ไม่ได้ ค้างกริบปากคำเป็นอนันต์ ตกตกราว ๖ ทุ่ม อาจารย์พาเข้าไปในป่าช้าหลังวัด เอา
กายสายสิญจน์วงบนไม้รอบหลุมฝังศพ ท่านอาจารย์นั่งอยู่ภายในจุดเทียนทำพิธี มี
กระเบื้อง ๑ แผ่น วางเหนือหลุมฝังศพ สองพระองค์ยืนใกล้อาจารย์ด้วยความกลัวและความ
อยากดื่มน้ำ อาจารย์บริกรรมคาถาอยู่ครู่หนึ่ง แผ่นกระเบื้องนั้นก็แตกกลิ้งไปกลับมา
แล้วมเสียงเหมือนมีใครมาเคาะที่ โรงกตงเกยศพ แล้วมเสียงตะโกนบอกตัวหอยให้ ๒ ตัว
ค้อออกเข้าตัวหนึ่ง และเย็นตัวหนึ่ง พ่อเล่าว่าเสียงผลตะโกนบอกมานั้น มันจับใจเหลือ
เกิน เมื่อกลับมาถึงภูแล้ว ท่านอาจารย์ห้ามเล่าให้ผู้อื่นฟัง และเอาสิญจน์ไม่ให้แถม
หอย คราวรุ่งขึ้นหอยก็ออกเหมือนที่บอกจริง ๆ

หลังจากนั้นพ่อมากับภรรยาไปเยี่ยมคุณพ่อ “ตม” อาจารย์เพื่อแถมหอย
ค้อให้จึงได้ จึงทำไปอ้อนวอนอาจารย์เพื่อให้ไปทำพิธีในป่าช้ากันใหม่อีกสักครั้งหนึ่ง
ซึ่งอาจารย์ก็โอ้อ่อนผ่อนตาม ครั้นเมื่อค้อบอกตัวหอยมาให้แล้ว ก็สำหรับปากกับอาจารย์
เช่นเคยว่าจะไม่เล่าให้ใครฟังและนำตัวหอยที่รู้ไปแถม แต่พอรุ่งขึ้นสองหม่อมราชวงศ์ได้
รับเบยเลียงแล้วก็รวมหุ้นกันไปแถมหอยทันที ปรากฏว่าหอยคราวนั้นพ่อและภรรยาเรียบ

ต่อมาอาจารย์อาจจะรู้สึกสังสารหรืออยากนกจะลองความซกซนก็ไม่ทราบ จึงได้
มอบหอยหนึ่งหอยให้พี่ชายเขยบรรณาไว้ และมอบบุญเจหนึ่งค้อให้พี่บรรณาไว้ และบอก
ว่าให้เก็บรักษาไว้ให้ดี อาจารย์จะไปธุระสักสองวัน พอวันทสามอาจารย์กลับมาถาม
หม่อมราชวงศ์ทั้งสองว่าถูกหอยบ้างหรือเปล่า หม่อมราชวงศ์ทั้งสองบอกว่าไม่ถูกเลย
ท่านจึงให้ไปหั่นเนื้อเขยค้อ ปรากฏว่าในหั่นนั้น เขยค้อตัวหอยออกเข้าเย็นไว้ทั้งสองวัน และ
กลิ้งทั้งสองวัน การทนามากล่าวในนกเพื่อจะแสดงให้ทราบชัดว่า พ่อมนัสซกซน แต่
ก็มีความซกซนเป็นนิสัยมาแต่ยังเยาว์วัย

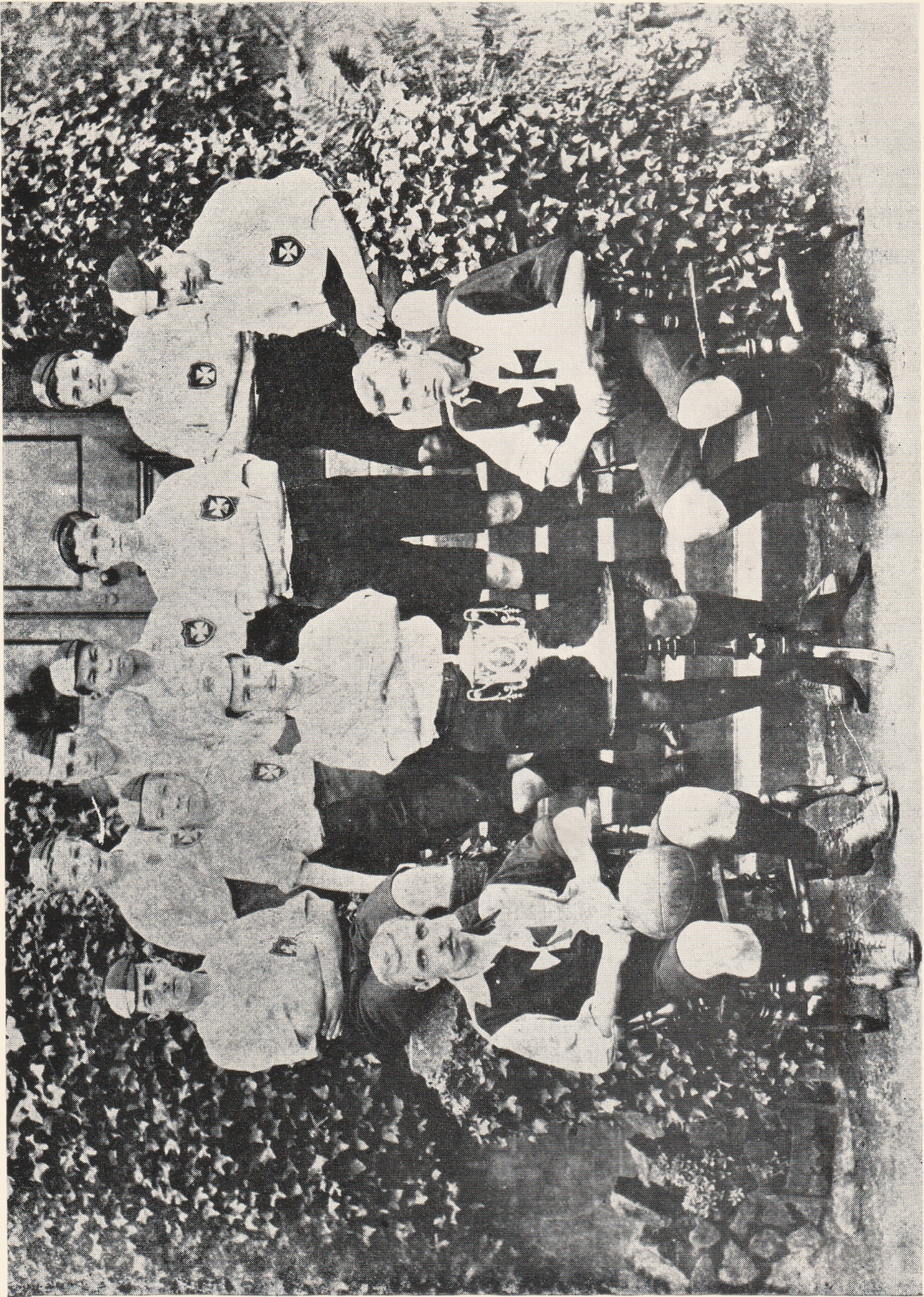

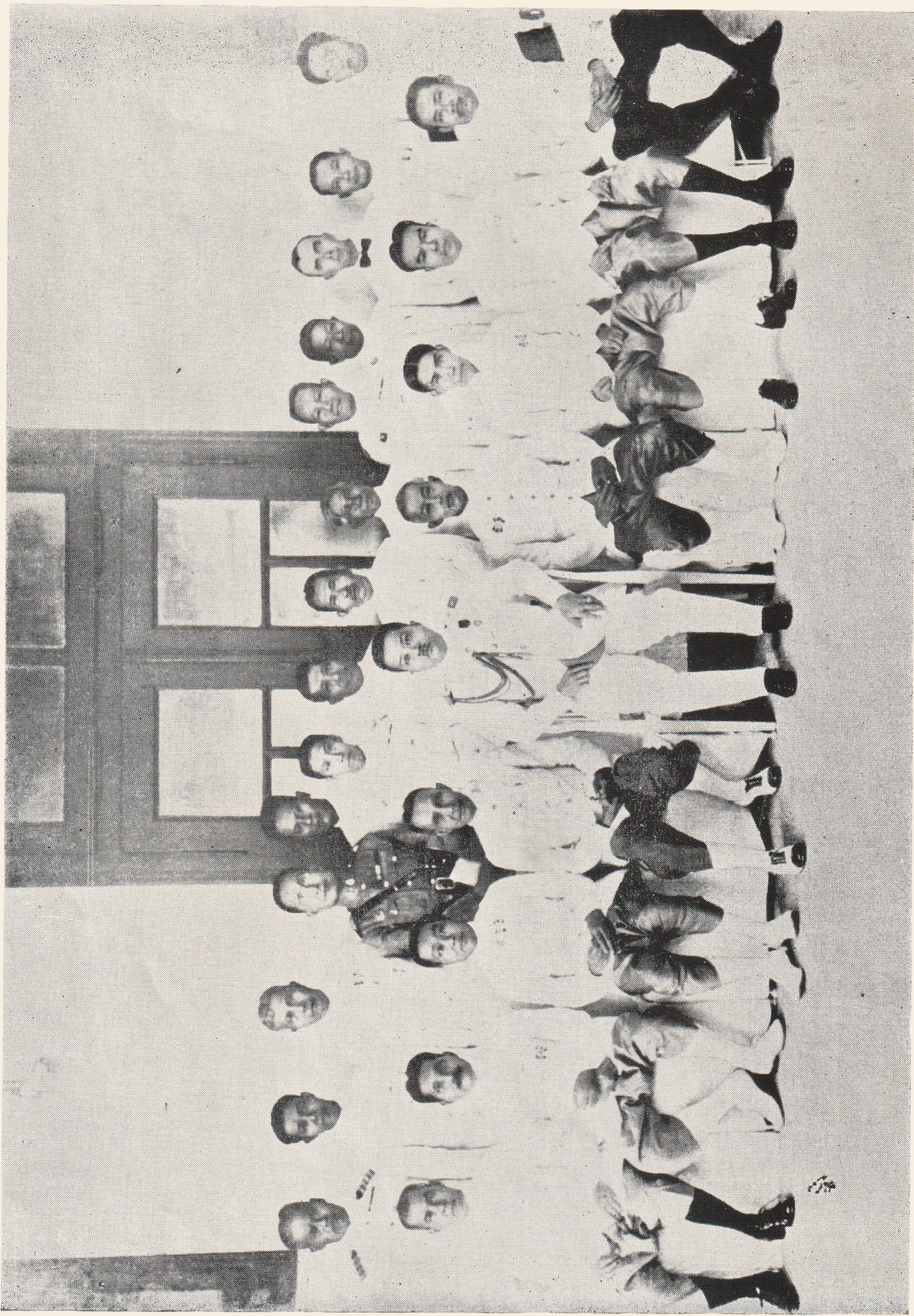
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ อายุได้ ๑๒ ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริสวชอบตรหม่อมเจาจันทร์ ๑ คน เพื่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ส่งไปศึกษาวิชา ณ ประเทศอังกฤษ หม่อมเจาจันทร์จึงได้อววยหม่อมราชวงศ์ มล ซึ่งเป็นชายเล็ก การทพอเคยเล่าว่า ก่อนที่จะได้นำชนอววยตัวนั้น พละโก (คุณหญิงราชสหายศ) ซึ่งเป็นภรรยาของพชายใหญ่ต้องกักตัวไว้มิให้มีโอกาสหนีไปเที่ยวโรงบ่อน ขี้อายน่าดูเหงอไคล และทาชมนเป็นการใหญ่ ท่านพ่อจึงนำชนอววยตัวได้

ในบั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงโปรดเกล้าฯ ส่งหม่อมราชวงศ์ มล คารากร ไปศึกษาวิชา ณ ประเทศอังกฤษ ได้เรียนอยู่ที่มอลเวอน คอลเลจ (Malvern College) ในวิทยาลัยแห่งนี้ในสมัยนั้น เข้าใจว่าในชนทเรียนนั้น หม่อมราชวงศ์ มล คารากร เป็นคนไทยคนเดียวทได้มีโอกาสเข้าศึกษา เพราะภาพถ่ายต่าง ๆ ทถ่ายส่งมา เช่นภาพถ่ายทมฟตยอลล์ คริกเก็ต และกำลังฝึกเดินแถวทหารนั้นทเห็นภาพคนไทยแต่ผู้เดียว คอหม่อมราชวงศ์ มล ท่านน ประกอบทงสมเด็จพระสวสทวทนวคัยฎเคยรยส่งเล่าเรองราวต่าง ๆ ให้ทราบว่า หม่อมราชวงศ์ มล คารากร เป็นนกกีฬาทกประเภท ไม่ว่าจะเป็นกีฬาในร่มหรือกลางแจ้ง ฉะนั้นเมื่อมีโอกาสไปศึกษาอยู่ต่างประเทศทเคยเป็นคนชุกชนและแกลวกลามาก่อนแล้ว จึงไม่แปลกปลาดเลยทจะเก่งกลาสามารถในกีฬาทกประเภททมเล่นในโรงเรียน ซงท่านทได้ทาชอเสียงให้แกโรงเรียนและทาชอเสียงให้สวทวเองด้วย เพราะปรากฏว่า เมื่อเวลากลยสมาทมมี พอชนรางวัลตคตวมากวหลายชนท สทประจกษแกตาลูก ๆ ทคอ เมื่อสมยทขมงานสวทจทรลดา หรือทเรยกกันในครงนนว่า “งานฤคuhnาว” เพราะงานมีในฤคทอากาศค่อนข้างจะหนาวนน พอไคเคยขมยททรานหลวงเป็นการประลองความแม่น ทปรากฏว่า พอไครางวัลกีฬาแม่นขมยทขมยททลอคมา ต่อจากนกไคเข้าศึกษาวิชาการทหาร จวขนโดยเสด็จพระราชดำเนนกลย

ชวะประวัติ ในต่างประเทศนี้ไม่สามารถจะเขียนเล่าอะไรไคมาก เพราะพอไคไคขมยททอะไรไคเลย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสวสทวทนวคัยฎซงทรงทราขเรองอยู่มากกสนพระชนม์เสียบแล้ว ประกอบทงเอกสาร เช่นประกาศนียบตร อะไรต่าง ๆ

เหลาน พอคนไคมากเบือยผลุดตามมอเขออกมายาง ทวหนงสอลบเลอนจนอ่านคคตอกน
 ไม่ไคย้าง ทรายแต่ว่า หม่อมราชวงศ์ มล คารากร เยนนคคกษาทเรยนค เยนนกกฟ้า
 และเยนทหารเทานน นอกจากนหม่อมราชวงศ์ มล คารากร ยังเยนฝรคและรคคณของ
 สถานททไคการคคกษามไคลคเลอน กระทำคคเยนนคเรยนเกาของโรงเรียนอยจันตลอค
 ชวต จะเห็นไคว่า ทางโรงเรียนมีการเรยไรเงนเพอการสร้างคทวทยาคาสตร กยนค
 ส้งเงนจำนวนหน้งไปรวมสมทบควย บรรดาครอาจารย์เคยส่งภาพต่าง ๆ มาไคให้ส่มอ
 ทำนองขายในนามของโรงเรียน กรบชอไวทกคราว แม้ว้าหม่อมราชวงศ์ มล คารากร
 จะจากโรงเรียนมาหลายสับบเลวกตาม แต่บรรดาครอาจารย์ร่นหลงนคยงรจกค และ
 เรยกกนว่า “พระยามล”

มัทนิมัย

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลพ พ.ศ. ๒๔๔๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรป เวลาเสด็จกลับได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้หม่อมราชวงศ์ มล คารากร ตามเสด็จพระราชดำเนินกลับสู่พระมหานครโดยเรือพระที่นั่งมหาจักร เมื่อกลับถึงพระนครแล้วโปรดเกล้าฯ ให้เข้าเฝ้าสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ และทรงแนะนำว่า เป็นลูกจ้าวจันทร์ (จ้าวคานหมายถึงหม่อมเจ้า) สมเด็จพระบรมราชินีนาถได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานเพื่อเป็นข้าราชการสำนักในพระองค์ ก็ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้และโปรดเกล้าฯ ให้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในตำแหน่งนักเขียนล่ามภาษาอังกฤษ เวยัญวิชาการกรมพระคลังข้างที่ ในขณะ และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประจักษ์จักษิ์ ตำแหน่งปลัดกรมเวรเงิน นอกจากคณบดีจัดหาผลประโยชน์ส่วนพระองค์แล้ว ยังได้จัดการคณบดีหาผลประโยชน์ของมเหย เทว ทูลกระหม่อม และเจ้านายฝ่ายหน้า ฝ่ายในเกือบทุกพระองค์ จนเป็นที่ทรงรู้จักคุ้นเคยและโปรดปรานตลอดจนมีพระเมตตา กรุณาทุกพระองค์ นอกจากนั้นยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ และทรงโปรดให้ข้าหลวง นำอาหารกลางวันบ้าง อาหารว่างตอนเย็นบ้าง ไปพระราชทานและประทานยังที่ทำงาน ในกรมพระคลังข้างที่อยู่เป็นนิจ อันพระมหากษัตริย์คุณได้จับฝังตักแน่นอยู่กับพอมม้วน จะลืมเสียได้

พ.ศ. ๒๔๔๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เป็น ฝูหนงกบออกหากทานรวมกนรเริ่มจกตงบรัชททาการแบงกเรยกว่า “บริษัทแบงกสยาม-กัมมาจลทุนจำกัด” (ปัจจุบันเปลี่ยนเป็น ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด) ในสมัยนั้น มบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประจักษ์จักษิ์ แต่การรเริ่มยังมีทนทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต หลวงประจักษ์จักษิ์ก็ต้องลาออกจากกรรมการเพราะมี ภารกิจการทางราชสำนักและราชการอนอยู่มากหลาย จนไม่อาจจะร่วมเป็นกรรมการผู้เริ่ม ของบริษัทแบงกสยามฯ ได้ต่อไป จึงได้ยื่นใบลาออกจากตำแหน่งเมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม

พ.ศ. ๒๔๔๕ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ จึงได้เข้าเป็นกรรมการโดยเป็นประธาน
กรรมการข้าง รองประธานข้าง และกรรมการข้างตลอดสมัย พ.ศ. ๒๔๘๒

พ.ศ. ๒๔๕๓ ไปรณเกล้า ฯ ให้เป็นเจ้ากรมกรรมการคลังแลเห็นส่วนของกรม-
พระคลังข้างที่ในบริษัทต่าง ๆ ทุกบริษัท ก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระสิทธิ-
ชนรักษ์ในบั้นเองพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกเสด็จสวรรคต

ชีวิตสมรส

ก่อนที่พอจะสละชีวิตโสดเข้าสู่วัยสมรสนั้น มีประวัติพิศดารอยู่สักหน่อยคือ
เมื่อพอลบจากต่างประเทศ ญาติพี่น้องได้พาไปคตวสตรี ซึ่งเป็นลูกข้าราชการบาง ลูก
พ่อค้าบาง การที่ผู้ใหญ่บรรณจะให้แต่งงานเสียเช่นนั้นก็เพราะจะได้เป็นฝั่งเป็นฝาเสีย
โดยเร็ว เพราะตามธรรมดาทั่ว ๆ ไปแล้ว ชายหนุ่มรูปงามโดยเฉพาะที่กลับมาจากต่าง
ประเทศและมีความประพฤติดีแล้วย่อมหอมไปในหมู่ชนทั่ว ๆ ไป เพราะการไปต่างประเทศ
ในสมัยนั้นลำบากและยากไม่เหมือนในสมัยนี้ จึงรู้สึกว่าคนใดไปและกลับมาเป็นคนโก้
ที่สุด แต่พอค้นหาได้พอใจรายใดไม่ คงมาพอใจแม่ซึ่งการขอดูตัวแต่ละทีแสนลำบาก
ยากเย็น ทั้งทรมานความสัมพันธ์เกี่ยวของกันอยู่คือนาของแม่ได้สมรสกับพชายผู้ใหญ่ของพ่อ
อยู่ก่อนแล้ว ผู้ใหญ่และพ่อเล่าให้ฟังว่า การคตวแม่ครั้งหนึ่งพ่อต้องขึ้นไปบนภูเขาทอง
ครั้งสองครั้งขึ้นไปบนยอดพระกาฬซึ่งอยู่ตรงข้ามกับโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมไทยเคยวน
สถานทีขึ้นไปคตวทั้งสองแห่งนี้อยู่ตรงกยบ้านเดิมของแม่ซึ่งตงอยู่ทบริเวณโรงภาพยนตร์
ศาลาเฉลิมไทย กันเนอที่กว้างขวางมาจนถึงบริษัทไทยนิยมเคยวน ต่อมาพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงคตถนนจากพระบรมมหาราชวังตรงไปยังพระที่นั่งอนันต-
สมาคมเพื่อให้สวยงามเป็นสง่า จึงให้เวนคนทคนในแถบนั้น และไปรณเกล้า ฯ ให้มหา-
เสวกเอก เจ้าพระยาวรรพพงศ์พิพัฒน์ (หม่อมราชวงศ์ เย็น อัครเสนา) เป็นผู้จัดการชอ
ทคนจากราษฎรเพอการคตถนน การคตวแม่ยากลำบากเช่นนี้ ก็เพราะสตรีสาวในสมัย
นั้นถูกเลี้ยงคให้อยู่ในกรอบที่เรบกกันว่าอยู่กยเหยาเฝ้ากยเรือน อบรมสั่งสอนให้มีความ
ชำนาญในการเย็บปักถักร้อย ทำอาหารและวิชาการศึกษาอย่างทลคผู้หญิงซึ่งจะเป็นแม่บ้าน
พึงจะมี เพื่อให้เหมาะสมกยผู้ครองเรือนส่วนวิชาหนึ่งสอนนคให้เรียนพอประมาณ

ราชบัณฑิตยสถาน
พระราชอุทยานสราญรมย์
พ.ศ. ๒๔๖๖

The Royal Photographic Studio
Seraurom Gardens
B. E. 2466

กรม.

วันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๒ พ่อไคทำพิธีสมรสกับ ประไพ ไกรฤกษ์ โดย
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงเป็นประธาน ต่อ
จากนั้นไม่นานก็ไคย้ายกลับไปสัทวงสพานดาบ้านเดิม เมื่อไคจกชอทดคนและปลูกสร้าง
บ้านเสร็จแล้ว จึงไคย้ายมาอยู่ทบ้านถนนพระสุเมรอนเป็นทอยู่จนปัจจุบัน

ในขณะทสมรสนั้น พ่อไครับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๕๐ บาท เพอทจะเชิดช
ฐานะให้เจริญทวยกาลงทพรวทเร็วชน แม่จึงไคประกอบการคานอกแรงหนง เพอทให้
เป็นการหารายไคมาเพิ่มเติม เงินทันทกองส่วนละเท่า ๆ กันทเป็นของขวัญในวันสมรสนั้น
แม่เล่าว่าประมาณหนงเดือนกช่วยกันใช้จ่ายจนหมด พ่อจึงส่งแพรและผาส้าหรบคคเสื่อ
งาม ๆ และแปลก ๆ อย่างละน้อยชนกชนาหอมค ๆ มาให้แม่ขาย แม่ไค้นำไปถวายขาย
เจ้านายฝ่ายในในพระบรมมหาราชวัง การเขานอกออกในเพอเผาเจ้านายนนเป็นการ
สะดวกมาก เพราะแม่เป็นชาอยู่ใสมเด็จพรพนบหลวง นอกจากนนยังตองบกรองเทาคน
บักเสอครย เย็บไตร ฯลฯ และช่วยคณยายทาชนมเพอทให้คนนำไปขาย แม่เข้าใจว่า
จะเป็นลกผคมตรกลและมคงอยู่แลวกตาม การทตองกระทำเชนนกเพอเป็นการอบรม
ผกหคและทงเป็นการเพิ่มพลรายไคไปในทว ส้าหรบแม่เองแล้วไคกระทำมาตงแต่เด็ก
เพราะไคสญสนบตาบงเกคเกลาเสยตงแต่แม่มีอายุไค ๑๐ ปี คณยายจึงไคบักครองอบรม
หาเลยงชพทวยคิลปวิทยาตลอดมา

มบุดรคดาด้วยกนคอ :-

๑. หม่อมหลวงชาย คารากร	ถึงแก่กรรมแต่ยังเยาว์
๒. หม่อมหลวงหญิง คารากร	ถึงแก่กรรมแต่ยังเยาว์
๓. หม่อมหลวงหญิง แสงโสม คารากร *	สมรสกัชนายอาภรณ์ กฤษณามระ
๔. หม่อมหลวงหญิง ดวงเดือน คารากร *	ถึงแก่กรรม
๕. หม่อมหลวงหญิง เหมือนจันทร์ คารากร *	สมรสกัชหม่อมเจ้าจิตรปรีค ประวต
๖. หม่อมหลวงหญิง ฉนแซ คารากร *	

หมายเหตุ * ชื่อนี้ได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระพนบหลวง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖
และสมเด็จพระพนบวัสสาอัยิกาเจ้า.

๗. หม่อมหลวงหญิง แพร่จันทร์ศรี คารากร *
๘. หม่อมหลวงชาย จันทรบคเทพ คารากร ถึงแก่กรรม
๙. หม่อมหลวงชาย คารากร ถึงแก่กรรมแต่ยังเยาว์
๑๐. หม่อมหลวงหญิง อัมพา คารากร ถึงแก่กรรม
๑๑. หม่อมหลวงหญิง คารากร ถึงแก่กรรมแต่ยังเยาว์

มีหลาน ๖ คน คือ :-

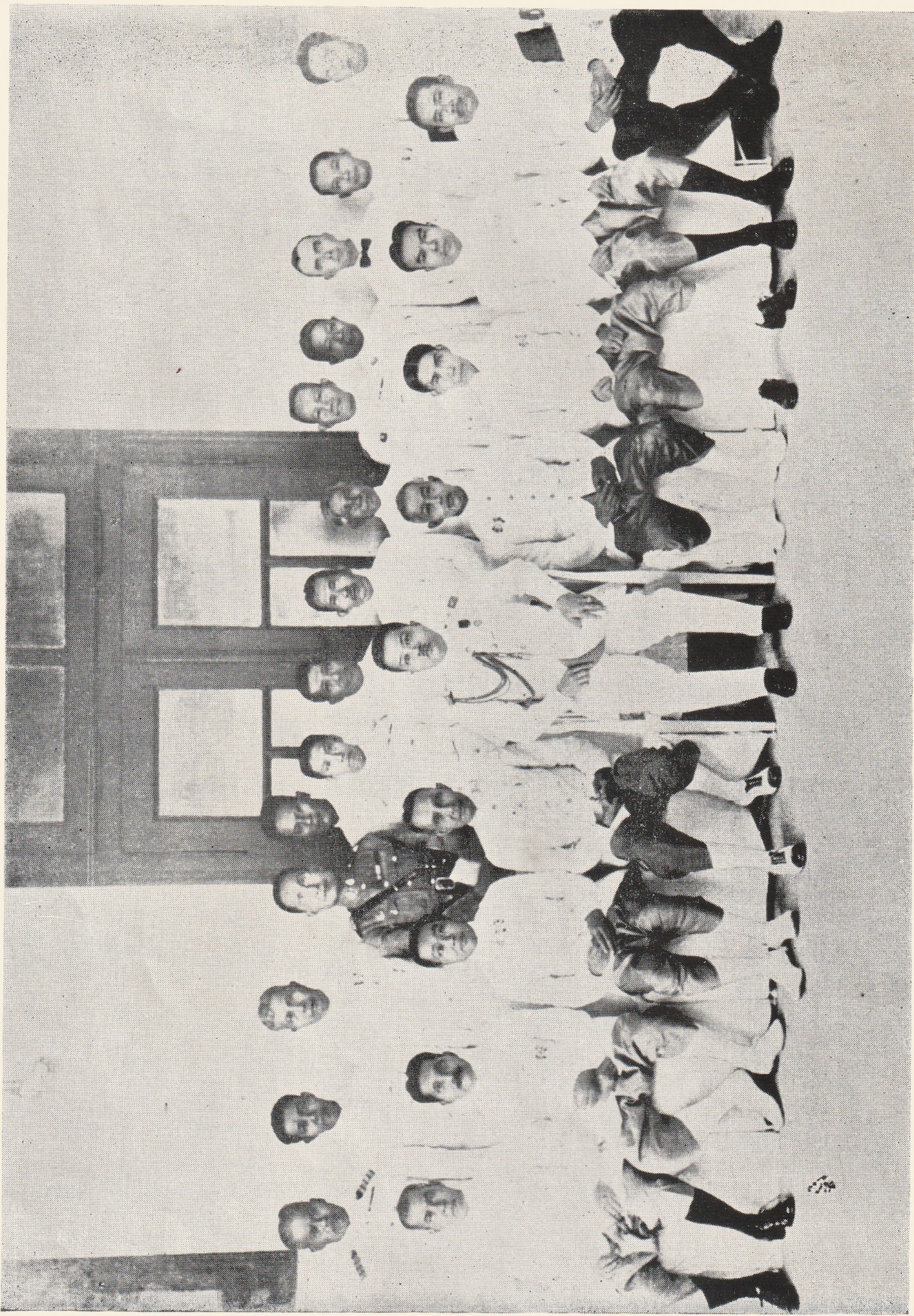
๑. ร.ต.ท. หม่อมราชวงศ์ เจตจันทร์ ประวิตร กำลังศึกษาอยู่ ณ สหรัฐอเมริกา
๒. หม่อมราชวงศ์ สุชาติจันทร์ ประวิตร กำลังศึกษาอยู่ ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๓. หม่อมราชวงศ์ ธวัชจันทร์ ประวิตร กำลังศึกษาอยู่ ณ สหรัฐอเมริกา
๔. อุภาศรี กฤษณามระ กำลังศึกษาอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ
๕. นพเพงพาแสง กฤษณามระ กำลังศึกษาอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ
๖. หม่อมราชวงศ์หญิง เหมือนจิต ประวิตร กำลังศึกษาอยู่ ณ โรงเรียนราชินี

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาบริรักษ์ราชสมบัติ และโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้ากรมพระคลังข้างที่ในราชสำนักสมเด็จพระบรมราชชนนาถ พระพันปีหลวง และพระบรมราชเทวอภินันท์ มหนาทจกหาผลประโยชน์ในราชทรัพย์ ส่วนพระองค์ และในปีนั้นได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานตราฝ่ายในแก่ ประไพ คารากร ณ อยุธยา

ด้วยความซื่อตรงจงรักภักดีต่อใต้เบื้องยุคลบาท และมานะบากบั่นกระทำการงานทุกอย่างโดยมิไยย่อ จนเป็นที่ทรงพระกรุณา จึงจะเห็นได้จากพระราชดำรัสตอนหนึ่งซึ่งเคยรับสั่งว่า “เราเตรียมขยับปากกาที่จะเซ็นให้เขาเสมอ แต่ก็ไม่เห็นเขาขออะไร”

หมายเหตุ * ชื่อนี้ได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระพันปีหลวง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ และสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า.

นอกจากทรงพระกรุณาพระราชทานเงินเคอนแล้ว ยังทรงพระกรุณาพระราชทานรายได้
เป็นพิเศษออกมากหลาย ก็จะเห็นได้จากที่ใดทรงแต่งตั้งให้เป็นกรรมการตามบริษัทต่าง ๆ
เพื่อให้มีโอกาสได้รบเบยประชุมเป็นรายได้เพิ่มเติมขึ้น

โปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรรมการบริษัทไฟฟ้าสยาม (การไฟฟ้าไทย) ซึ่งตั้งอยู่ที่
เลขบตงแตตจนจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๘๓

เป็นกรรมการจัดหาผลประโยชน์ให้แก่สภาภาษาสยาม (ปัจจุบันเป็นสภา
ภาษาไทย) ตลอดมาจนถึงรัชกาลที่ ๘

ปี พ.ศ. ๒๔๕๖ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้ริเริ่มการจัดตั้ง “บริษัทปูนซีเมนต์ไทย
จำกัดสินไช” และให้เป็นกรรมการอยู่จนตลอดถึงอสัญกรรม

เป็นกรรมการบริษัทรถไฟสายแม่กลองและบริษัทรถไฟสายปากน้ำ ตั้งแต่ต้นจน
หมดสัมปทาน และยังเป็นกรรมการในบริษัทอีกหลายแห่งที่กรมพระคลังข้างที่โดยมีหุ้นอยู่
ด้วย

ปี พ.ศ. ๒๔๕๘ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นรองอธิบดีกรมพระคลังข้างที่

ปี พ.ศ. ๒๔๖๐ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นองคมนตรี

ปี พ.ศ. ๒๔๖๔ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ และให้เป็นผู้จัด
การรักษาคำสนัสมบัติ คือ เป็นผู้จัดหาผลประโยชน์ให้แก่วัดวาอารามต่าง ๆ ซึ่งมีท่นอยู่

ปี พ.ศ. ๒๔๖๖ พระราชทานยศเป็นมหาเสวกเอกและเป็นนายกองตรเสื้อยา
ส่วนเงินเคอนนั้นได้รับพระราชทานเป็นพิเศษเทียบเท่ากับชนชั้นนายบดี ซึ่งเป็นเกียรติและ
เชิดชูวงศ์ตระกูลของพระยาบริบริราชสมบัติศักดิ์ที่จะพรรณนา และในปี พ.ศ. ๒๔๖๘
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต

ในสำนักของสมเด็จพระบรมราชชนนาถพระพันปีหลวง พระยาบริบริราชสมบัติ
เป็นผู้จัดหาผลประโยชน์ส่วนพระองค์ท่านตลอดจนทูลกระหม่อมฟ้าทกพระองค์ โปรดพระ
ราชทานเงินจำนวนหนึ่งให้หาผลประโยชน์เพื่อเป็นรายได้บำรุงโรงเรียนราชันเป็นอีกส่วน
นอกจากนั้นยังทรงพระราชทานอำนาจเต็มเป็นพิเศษในอันที่จะจัดดำเนินการใดทกอย่างหนึ่ง
เหมือนกบพระราชทรัพย์เหล่านั้นเป็นประโยชน์ของตนเอง โดยมีตองกราบขังคมทูลล่วงหน้า
ทรงมีพระเมตตาการุณาทุกประการ ก็จะเห็นได้ว่าทุกกบที่พระยาบริบริราชสมบัติได้รับ

พระราชทานเล่นบรืวคาคักกต ไตรยพระราชทานเงินเดือนเพิ่มชนกต ต้องไปรตเกล้า ฯ
 พระราชทานของขวญเป็นเหรียญตรา เข้มส่วนพระองค์บาง เงินและสิ่งของบาง แม่แต่การ
 คักษาของลก ๆ กทรงพระกรุณาพระราชทานทุกคน ซ่งเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างลน
 เหลือ มพระเมตตาการณารบสั่งถามทุกซซและความเบื่อนยของครอบครัวเบื่อนนองนจ
 ดงจะเห็นไควว่า ในสมัยลนเกล้า ฯ รัชกาลท ๖ ทรงไปรตผกชอมละครรำและละครพต
 เพลงานเฉลิมพระชนม์พรรษาของสมเด็จพระบรมราชชนนาถพระพนยหลวง หรือเสด็จเกบ
 เงินเพออารงการกศลต่าง ๆ ละครพตเสด็จกลวนแต่เป็นข้าราชการชั้นผู้น้อยใน
 ราชสำนักทงสน ถาละครเสด็จเกบเงินเพอการกศลคราวใดพระยาบริบรณ ฯ กตองไปเป็น
 เจ้าหน้าทเกบเงินอย่านละครเล็ก ถาเป็นการเล่นถววยในวันเฉลิมพระชนม์พรรษาของ
 สมเด็จพระพนยหลวง พระยาบริบรณราชสมบัติกตองควมเงินไปเพอสำหรับพระราชทาน
 รางวัลแก่ผู้เสด็จ ทกครงทพระราชทานพระยาบริบรณราชสมบัติจะตองออกมาพอมกยทว
 ละครและถววยบงคมเยบงละครตอหน้าพระทงทกคราว บางคราวรางวัลทวผดพลาต
 พระราชประสงค์ แตกมไททงกรวแต่อย่างใด เพยงแต่รับสั่งว่า “ตามันไมคอยค” (ตา
 สนม) ในครงนนละครลงมอเสด็จเวลาประมาณ ๒๑.๐๐-๒๒.๐๐ น. จะเลิกประมาณ
 ๕ โศษ หรืออารงเคษเสมอ จากวงพญาไทมาถงบานในเวลานนเกเป็นหนทางไกลพอ
 ควร พระยาบริบรณราชสมบัติไปมาควรธมา ฉะนนกว่าจะถงบานกรงแจงพอก ตอมา
 ความทราบถโตผาพระบาทสมเด็จพระบรมราชชนนาถพระพนยหลวง จมรับสั่งให้เขาเฝ้า
 และไปรตเกล้า ฯ พระราชทานเงินให้ส่งรถยนต์มาใช้แทนรถม้าต่อไป ตอนนมาพระยา
 บริบรณราชสมบัติและครอบครัวกโตมรถยนต์นั่งเสมอนกยคนอน เงินทองไมพอใช้กพระ-
 ราชทานทกคราวททงทราบ อนพระมหากรุณาธิคุณของทกพระองค์มอยนลนเกล้า ฯ
 และประทับใจอยู่ตลอดชีวิตของสกลวงศ์ ครนแล้วในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ กเสด็จสู่สวรรคต
 ตอมากเป็นข้าราชการในราชสำนักของสมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวพระ
 พนยสสาอัยกาเจ้า โดยเฉพามีหน้าทปฏิบัติงานจักหาผลประโยชน์ส่วนพระองค์และ
 ทลกระหม่อมพาทานองเคยวกนกับสมเด็จพระบรมราชชนนาถพระพนยหลวง พระองค์ท่าน
 กทรงพระเมตตาการณากน ขณะทพระยาบริบรณราชสมบัติมทกชในคานการเงน กทรง
 พระกรุณาไปรตเกล้า ฯ พระราชทานใช้หนให้ทกคราว ดงจะเห็นไควว่า เวลาตรุษสงกรานต์

พระยาบริบริรณราชสมบัติและครอบครองไ้เข้าเฝ้าถวายนาสร้าง พระองค์มีพระราชดำรัสถามว่า “เธอหม่นออกหรือเปล่า?” พระยาบริบริรณราชสมบัติไ้กราบบังคมทูลไปตามข้อว่า “ข้าพระพุทธเจ้าหม่นออกของกองแบงก์” มีไ้รับสั่งถามสาเหตุในเรื่องหนั้นนนั้นเลย แต่ไ้ทรงพระราชทานเงินเพื่อไ้ชนทงหมดโดยทันที ยิ่งกว่านั้นยังไ้พระราชทานเงินอีกจำนวนหนึ่งไ้ทำผลประโยชน์เพื่อเป็นทุนการศึกษาของบุตรธิดาอีกต่อไปด้วย ทรงมีพระเมตตากรุณาและพระคุณแก่พระยาบริบริรณราชสมบัติและครอบครองอย่างล้นเหลือ ไ้เห็นพระราชกระแสรับสั่งทจารกไ้ขอบพระบรมฉายาลักษณ์ว่า

“สว่างวัฒนา

ไ้พระยาบริบริรณราชสมบัติไ้เป็นพระลัทธมกจากการติดต่อมา ๗ ปีแล้ว เป็นที่พอใจมากจะนับเป็นญาติเรียกว่าญาติทหาง เกยวนมาเป็นมิตรเขากษัตริย์หนึ่ง จึงเป็นทว่างใจไ้สนิท หวังใจว่าต่อไปภายหน้าคงจะสมาคมเช่นนี้ต่อไปชั่วลูกหลาน

วันที่ ๔ เมษายน พระพุทธศักราช ๒๔๗๑

พระกระแสรับสั่งทอชยบนพระฉายาลักษณ์ไ้เป็นทศตคมซาบซึ้งใจยิ่งนัก ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาศัรพพณ ๗ กราบบังคมทูลออกจากราชการแล้ว จึงไ้ถวายราชกิจทอย่างคนแก่พระองค์ และเมื่อพระองค์ท่านเสด็จสวรรคต เจ้าพระยาศัรพพณ ๗ และครอบครองไ้ไ้ยาเพญูกุศลนอมเกล้านอมกระหม่อมถวายพระราชกุศลทพระทงกุศลิตมหาปราสาททวยความกตัญญูกตเวท

ไ้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๗ ไ้เป็นกรรมการจัดการพระมรดกของสมเด็จพระราชบิดา เจ้าพากรมพระยาภาณพนิธวงศ์วรเดช

ไ้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๗ แต่งตั้งไ้เป็นกรรมการจัดการพระมรดกของสมเด็จพระเจ้าพยาเชอ เจ้าพากรมขุนเพชรบริณนทราไชย รวมกับเจ้าพระยาธรรมมา ๗ และเจ้าพระยามหิธร ๗

ไ้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๗ ไ้เป็นกรรมการพระมรดกสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เชอ เจ้าพากรมขุนอทองเขตตขัตติยนาร และกองพระมรดกของพระเจ้าพยาเชอ กรมหมนพิไชยมหินทโรคม เป็นต้น

แม่แต่กรายถวายบังคมลาออกจากราชการแล้วคงจัดการพระมรดกนจนกระทั่งแบ่งกนจนเป็นทเรียบร้อย

ปัจฉิมวัย

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระยาบริบูรณราชสมบัติไทรยราชการฉลองพระเดชพระคุณมาตงแต่ยังดำรงพระยศเป็นทูลกระหม่อมฟ้า ใต้เป็นแม่กองดูแลการก่อสร้างพระตำหนักทวงสุโขทัย และเป็นผู้ดูแลรักษาประโยชน์พระราชทรัพย์มาแต่เดิมจนเป็นที่ไว้วางพระทัย ถึงลายพระหัตถ์จารึกอยู่บนพระฉาบาลกษณทประทานมาก่อนเสด็จขึ้นเสวยราช ว่า

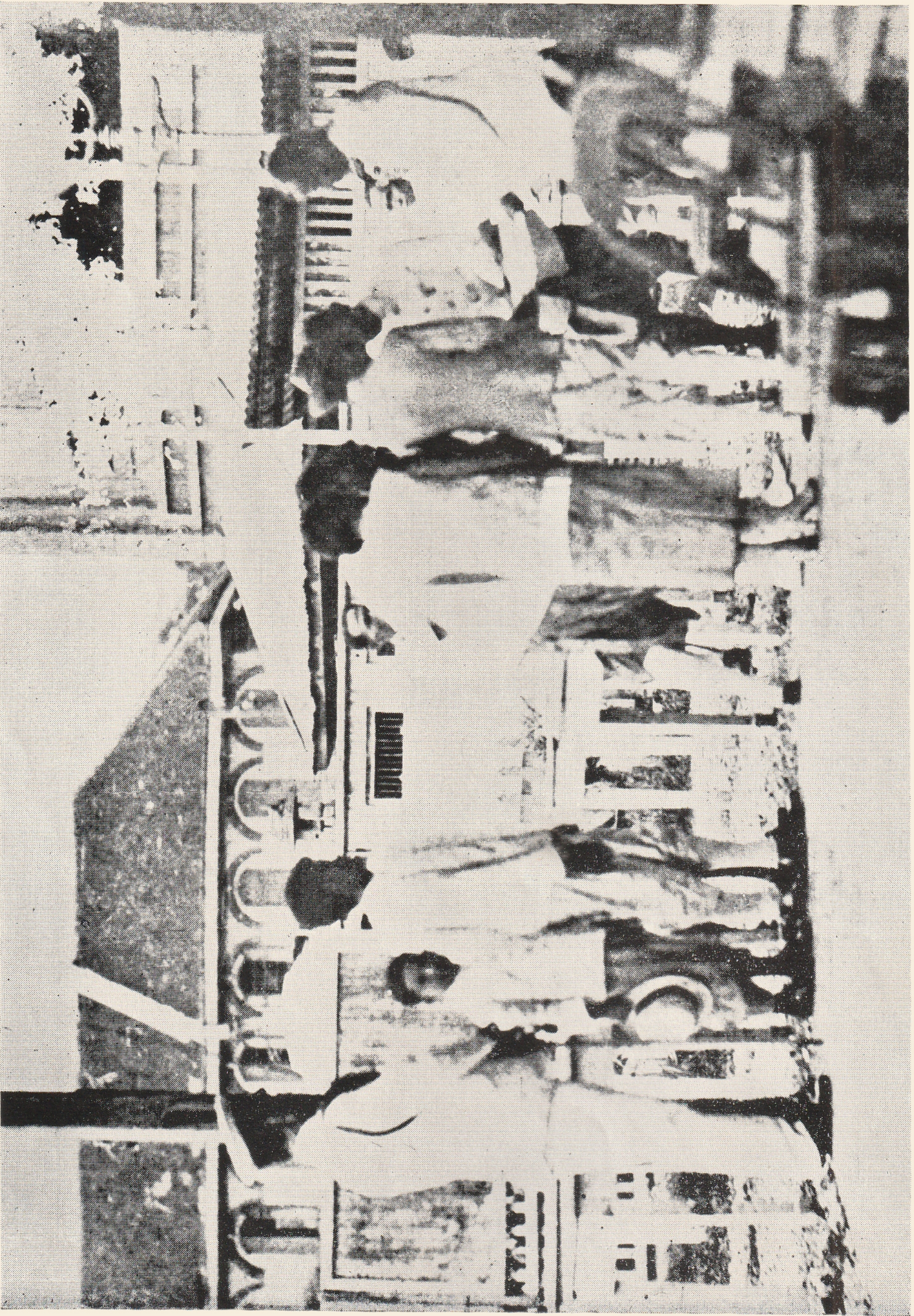
“ประชาธิปไตย

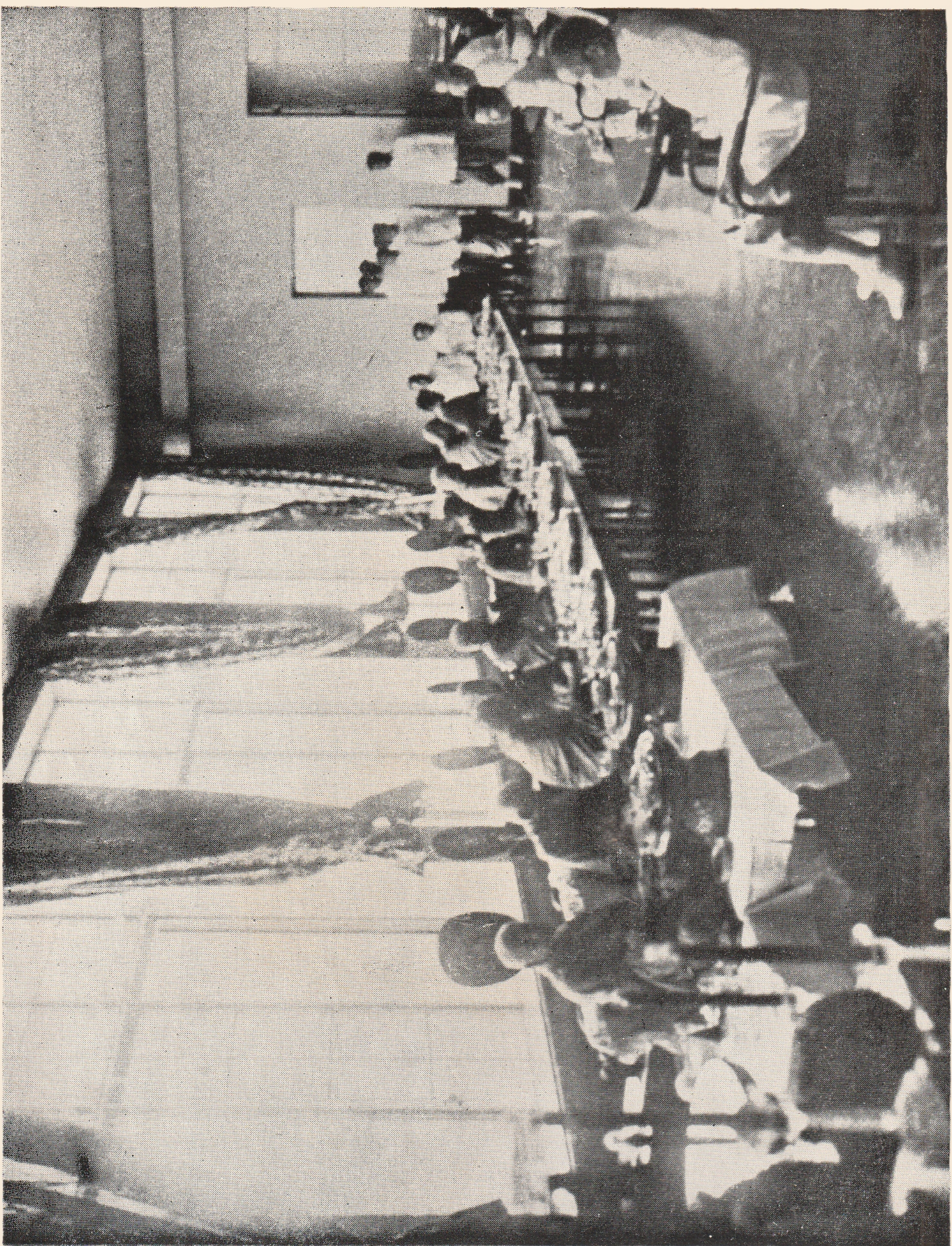
ให้พระยาบริบูรณราชสมบัติ เพื่อเป็นพยานแห่งความชอบใจของฉันทน์ ในการที่เจ้าคุณโศภนใจเอื้อเพื่อตอกกิจการของฉันทน์อยู่เสมอ

วันที่ ๔ กันยายน ๒๔๖๘”

ในบันทึกเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ และต่อมาทรงพระราชดำริจะจัดสร้างโรงภาพยนตร์ชนล็ก ๑ โรงให้ใหญ่และงดงาม เป็นสง่า ในภาคตะวันออก จึงมีพระราชดำรัสโปรดเกล้าฯ ให้พระยาบริบูรณฯ เลือกลหาสถานที่ให้เหมาะสมเพื่อจะให้เป็นที่ตั้งโรงภาพยนตร์พระยาบริบูรณราชสมบัติจึงกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ททสแยกถนนเจริญกรุงตอนติดกับถนนนทรเพชร ซึ่งอยู่ในเขตตลาดม้งเมือง อันเป็นที่ของกรมพระคลังข้างที่ที่เหมาะสมที่สุด เพราะเกือบจะเรียกได้ว่าอยู่กึ่งกลางพระนคร ผู้ที่อยู่ทางฝั่งธนบุรีมากได้สะดวกทั้งมบรรเวณ กว้างขวางพอที่ให้ออกรถได้สะดวก เมื่อทรงเห็นชอบด้วยแล้ว จึงในวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี เสด็จพระราชดำเนินไปทชมบริเวณ ตลาดม้งเมือง เพื่อทอดพระเนตรแผนผังที่จะวางและก่อสร้างต่อไป ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาบริบูรณราชสมบัติ เป็นผู้ริเริ่มก่อสร้างและจัดการเรียกหุ้นโดยเสด็จพอสมควร และโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าสมิขเลียมกฤดากรเป็นผู้ออกแบบโรงภาพยนตร์นั้น

ในเดือนพฤศจิกายน โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระยาบริบูรณราชสมบัติ เป็นเจ้าพระยาศรีพัฒนรัตนราชโกษาธิบดี ทรงมีพระบรมราชโองการตั้งในต่อนั้น ในสมัยนั้นตำแหน่งชนอธิบดีไม่เคยมีผู้ใด ไทรยบรรดาศักดิ์แต่งตั้งเป็นเจ้าพระยามาก่อนเลย นับว่า

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเป็นพิเศษ ซึ่งถือว่าเป็นเกียรติประวัติแก่วงศ์ตระกูล พระมหากรุณาธิคุณได้จารึกฝังอยู่ในดวงใจของวงศ์ตระกูลไปทุกชีวิต

ปี พ.ศ. ๒๔๗๖ โรงภาพยนตร์ที่ได้ออกสร้างขนานนี้ สำเร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้ทรงพระราชทานนามว่า “โรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุง” โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาศรีพัฒนรัตนราชโกษาธิบดีกระทำพิธีเปิดแทนพระองค์ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. นั้น รายได้ทั้งหมดที่เก็บจากการฉายภาพยนตร์ในวันเปิด โปรดเกล้าฯ ให้ส่งไปบำรุงสถานกาชาตสยาม (สถานกาชาตไทย) โดยมีได้หักค่าใช้จ่ายไว้เลย

ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ เจ้าพระยาศรีพัฒนฯ ได้กราบบังคมลาออกจากราชการ ถึงแม้จะได้ออกจากราชการแล้วก็ตาม เมื่อเวลาว่างพระราชพิธีต่าง ๆ ก็ได้เข้าเฝ้าถวายความซื่อตรงจงรักภักดีต่อใต้พระยุคลบาทตลอดมามิได้ขาด.

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

เจ้าพระยาศรีพัฒนรัตนราชโกษาธิบดี สุขภาพไม่ค่อยจะสมบูรณ์ อันเนื่องจากเข้าเขตวัยชราแล้ว กำลังขาอ่อนแอเดินไม่ค่อยได้สะดวก กระนั้นในตอนต้นรัชกาลก็ยังเข้าเฝ้าพระยุคลบาทได้บ้างบางโอกาส จนกระทั่งมีลาภจะไปได้ ในวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๑ ก็ถึงอสัญกรรมโดยสงบ เมื่อความทราบถึงใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทาน สวดพระอภิธรรม หน้าที่เจ้าพระยาศรีพัฒนรัตนราชโกษาธิบดี ๓ คน กับทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุสรณ์สวดมนต์ โดยสมเด็จพระเจ้าพนาางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณวัฒนา ทรงวางพวงมาลา แทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ และได้ทรงประทับเป็นประธานบำเพ็ญพระราชกุศลแทนพระองค์โดยตลอด

อันพระเมตตาปราณของล้นเกล้าล้นกระหม่อมทุกพระองค์นั้น ย่อมซาบซึ้งตรึงใจอยู่ในตระกูลนตราบชวฟาคินสลาย คุ้พระราชนิพนธ์ของล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๖ ว่า

อันความกรุณาปรานี
หลั่งมาเองเหมือนฝนอันชื่นใจ
เป็นสิ่งที่สองชั้นพลันปลื้มใจ
เป็นกำลังเลิศพล้งอันทั้งสิ้น

จะมีใครบังคับก็หาไม่
จากฟากฟ้าสุราลัยสู่แดนดิน
แห่งผู้ให้และผู้รับสมถวิล
เจ้าแผ่นดินผู้ทรงพระกรุณา ฯลฯ

ตลอดชีวิตของเจ้าพระยาศรีพพัฒน์นรตนราชโกษาธิบดี ได้รับราชการในราชตระกูลมาทกพระองค์ ทรงขอความในขัตติยตกขบพวงมาลาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ซึ่งเสด็จมาวางเมื่อวันสัปดาห์แรกว่า :-

จุลจักรพงษ์

ขอไว้อาลัยด้วยความเคารพและคิดถึงท่าน
ผู้ซึ่งได้เคยรับใช้สมเด็จพระเจ้าและพ่อ ด้วยความ
จงรักภักดี และสามารถอย่างยิ่ง.

กบขัตติยตกขบพวงมาลาออกพวงหนึ่งเขียนว่า :-

ไว้อาลัยเจ้าคุณซึ่งเคยเอาเงินมาให้ทวงปารุสก์ทุกเดือน
เป็นเวลาากว่า ๑๐ ปี

จากคัทเรน

(หม่อมแม่พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์)

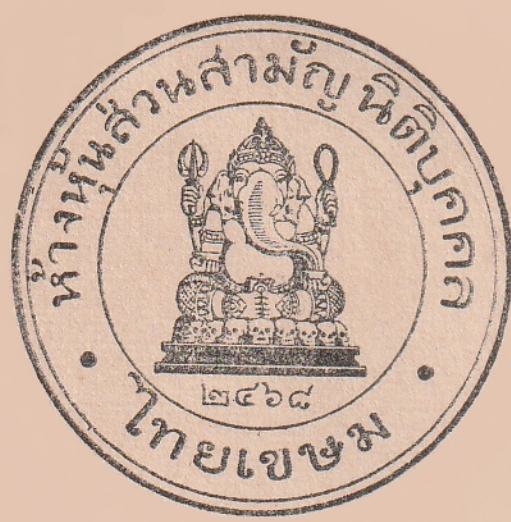
บริษัทเอกชน เป็นผู้ร่วมริเริ่มกิจการและเป็นกรรมการบริษัท บุณยรอดบริวเวอรร
จำกัด จนถึงอสัญญกรรม

เป็นผู้ร่วมริเริ่มกิจการและเป็นกรรมการบริษัทไทยประกันภัย จนถึงอสัญญกรรม
ในท่านค้ำจุน เจ้าพระยาศรีพพัฒน์นรตนราชโกษาธิบดี ได้เป็นผู้บำเพ็ญคุณ ทาน ภาวนา

มโนมอบพระผู้
แขนมอบถวายทรงธรรม
ดวงใจมอบเมื่อยขวัญ
เกียรติศกตริกของข้า

เสวยสวรรค
เทิดหล้า
และแม่
มอบไว้แก่ตัว

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทยเขษม ถนนเฟื่องนคร นายจำพูน ชาญางกูร ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

พ.ศ. ๒๕๐๑

